

A legrégibb ősemléknyomok Magyarországon.

Az esztergommegyei Süttő forrásmész-kö-komplexusának faunáját tárgyaló, 1926-ban megjelent tanulmányában (1) Kormos dr. megemlékezett már az ottani mészkő hasadékaiból gyűjtött sajtáságos — erdei és bizonyos mediterrán vonatkozásokkal jellemzett — faunáról, melyből a jégkorszaki vagy arktoalpin állatvilág minden nyoma hiányzik.

A főlelőhely (hasadék), melyből annakidején a csontok és csigák napvilágra kerültek, az u. n. Diósvölgyi bánya (Sittelbruch) északnyugati oldalán van. A levantei édesvízi mészkövet függőlegesen átszelő, homokos-agyagos üledékek kitöltött hasadékot 3—5 m vastag, diszkordáns lösztakaró borítja. Ez a település már magában véve is bizonyítja, hogy a hasadékkitöltés idősebb, mint a pleisztocén lösztakaró, de fiatalabb, mint a pliocén édesvízi mészkő. — A rétegtani megállapítást az őslénytani anyag teljesen igazolja.

A Budakalásznál kezdődő, a mai Dunaszint fölött 60—80 m magasságban települt és megszakításokkal Dunaalmásig követhető tekintélyes levantei édesvízi-mészkő vonulat jellemző állatai sorából megemlíthetjük az *Elephas planifrons*, *Cervus* (*Rusa* vagy *Axis*), *Telphusa* (*Potamon*) fajokat, vastaghéjú, díszített (levantei típusú) *Unio*-kat; *Melania tuberculata*-t stb. A süttői, kövületes hasadékra rátelepült löszben ezzel szemben kevés fajból álló, de az egyedek tömegével jellemzett csigafauna található, amelynek egyik leggyakoribb tagja: az *Arianta arbustorum* törpe alpesi változata bizonyítja, hogy a jégkorszak fiatalabb löszképződményével van dolgunk.

A hasadékkitöltésekből már dr. Kormos első ásatása alkalmával melegebb éghajlatra utaló fajok kerültek napvilágra, így: *Myotis oxynathus* Mont., *Crocidura mimula* Mill., *Felis leo* L., *Hyaena* (? *crocuta* L.), *Testudo graeca* L., *Zonites verticillus* Fér., *Aegopina hiulca* C. Pfr., *Vitrea opinata* Cless., *Soósia diodontia* Fér. — Előkerültek azonkívül a *Celtis australis* csonthéjas termésének (magvának) töredékei is. (2) E magok itteni előfordulása annál jelentősebb, mert ilyenek Magyarország és Erdély valamennyi preglaciális termőhelyéről ismeretesek, sőt ezekre jellemzők.

Az említett hasadékból már az első gyűjtések alkalmával napfényre kerültek csonttöredékek, melyek azonban ragadozók által szétmarcangoltaknak látszottak s így eleinte nagyobb figyelemben nem is részesültek. Kormos dr. azonban később közelebbi vizsgálatnak vetette alá e csontdarabokat és azt a benyomást nyerte, hogy — legalább részben — használati vagy megmunkálási nyomokról is szó lehet. Ezzel egyszersmind felmerült az a kérdés, hogy vajjon ezzel a különös, meleg faunával és állórával együtt kimutathatók lennének-e csakugyan az ősember nyomai

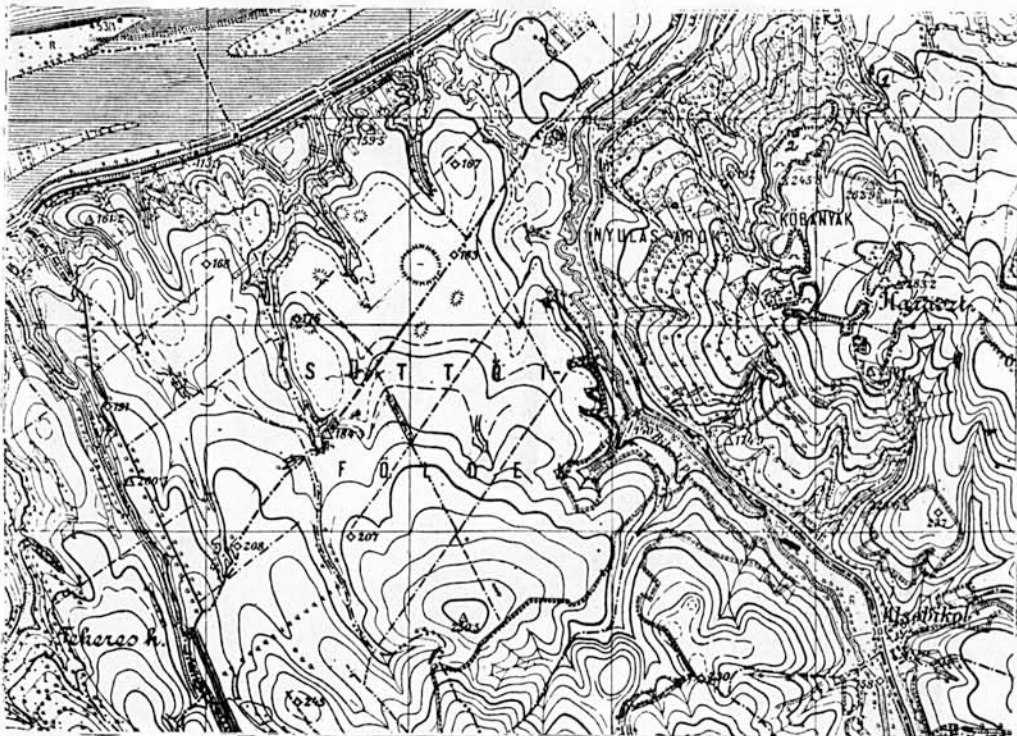

Abb. 1. kép.

is? Ez a probléma ösztönözte e sorok íróit arra, hogy a helyszínén újabb kutatásokat végezzenek. 1932 augusztus havában kezdtük meg újból a munkát és ugyanazon év október havában még két ásatást végeztünk Sütőtűzön.

Augusztusi első kirándulásunk alkalmával a Kormos dr. 1926. évi tanulmányában már említett paleolitos lösz-tűzhelyet újból megtaláltuk és közelebről megvizsgáltuk.

Sütőtűzről a mészkőbányákba vezető Diósvölgyi árok löszbeviált

mélyútjának a keleti oldalán 5—8 m magas löszfal látható. Az út leásása alkalmával a mellékelt térképen (1. kép) 1. számmal jelölt helyen tűzhelyréteget vágtak át, mely a felszín alatt kb. 4 m mélyen 3—4 m hosszúságban húzódott. A tűzhely legvastagabb része 10—15 cm-nyi volt. A téglavörös-rozsdabarnára égett löszben bőséges hamu és sok csonttöredék került napvilágra.

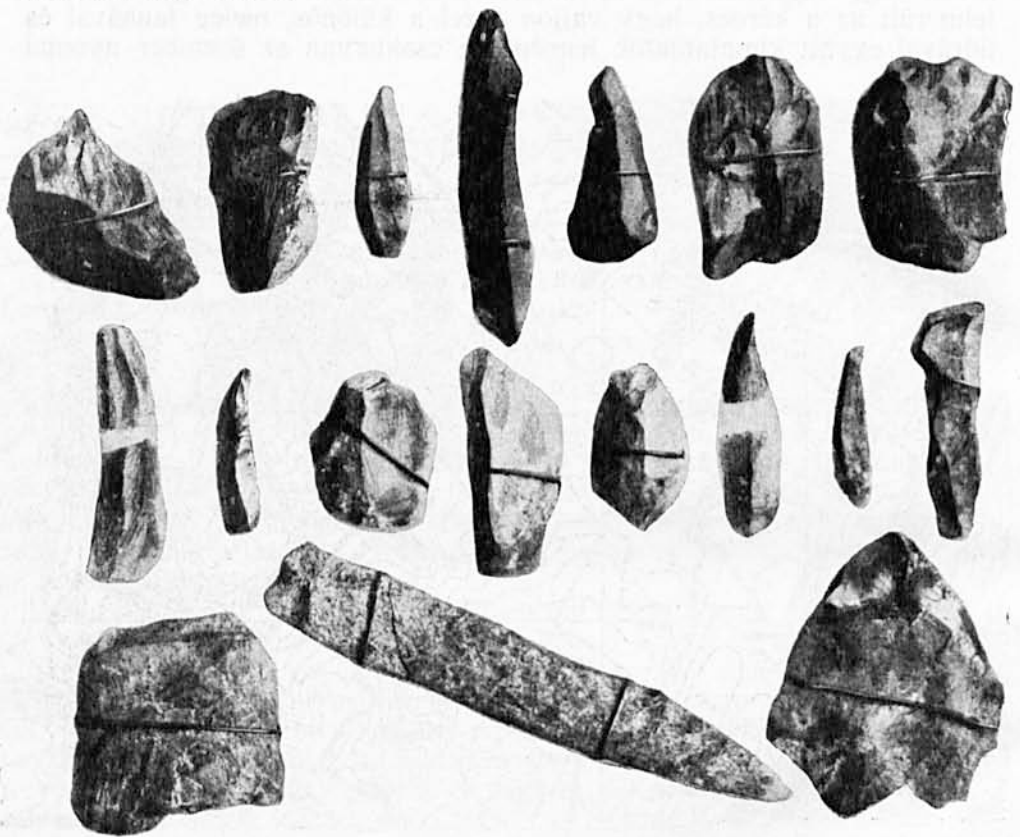

Abb. 2. kép.

A gyűjtött faszédarabokat dr. Hollendonner Ferencnek, az e téren ismert specialistának adtuk át vizsgálatra. Az ő szíves szóbeli közlése szerint a szédarabok kivétel nélkül vörös fenyőből, vagyis olyan fából származnak, amely tudvalevőleg legjobban zord éghajlat alatt tenyészik. Ez pompásan egybevág azzal a ténnyel, hogy a süttöi löszben az *Arianta arbustorum* nevű csiga törpe alpesi formája az uralkodó.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a sálgvári (Somogy m.) löszmagdalénienből (3—4) kizárólag gyalogfenyő (*Pinus montana*) került elő, a pilis-

szántói kőfülke magdalénienjéből pedig lombos fák (*Quercus*, *Fraxinus*, *Ulmus*) mellett csupán boróka (*Juniperus*) volt kimutatható (5), értékes bizonyítékokat nyerünk arranézve, hogy a süttöi löszlelet a pilisszántói-nál idősebb, a ságvárinál azonban fiatalabb, vagyis kb. a magdalénien második harmadába tartozik.

A kizárólag dumakavicsból (legnagyobb részét szürke vagy vörösbarna tüzkő- és jaspisféleségekből) előállított kovaszilánkok között csak nagyon kevés megdolgozott akad. A rendelkezésünkre álló apró pengék, kaparók, vakarók és fúrók (2. kép) azonban kivétel nélkül a magdalénienre

Abb. 3. kép.

Abb. 4. kép.

utalnak. A magdalénien-kornak a paleolit-anyag alapján eszközölt ilyenén megállapítása kitűnően egybevág a süttöi löszlerakodásnak a csigák segítségével meghatározott korával és azt bizonyítja, hogy tényleg késői jégkorszaki lösszel van dolgunk.

*

Az említett mélyúton fölfelé csakhamar elérjük a diósvölgyi kőbányát, ahol kirándulásunk tulajdonképeni céljánál vagyunk. A már hosszú idő óta üzemben levő bánya hatalmas, majdnem kör alakú katlan. Az északi oldal lösszel borított hatalmas mészkőpadjait több széles haránt-

repedés járja át. Az a hasadék, melyből a csontokat gyűjtöttük, a 3. képen látható.

Első dolgunk volt e hasadék teljes kitakarítása. A benne talált homokos-agyagos, mészkődarabokat tartalmazó meszes iszap (l. a kis hányót a 4. képen) számos csigát, *Celtis*-magot és aránylag nagyon kevés — inkább apró — csontot tartalmazott. Ezzel végezve, igyekeztünk a hasadék folytatását megállapítani. A mészkőfalat mintegy 4 m magasságban a bányamunkások által készített, mesterséges terrasz szakítja meg (l. a 3. képen álló munkásokat). A repedés függőleges folytatása e terrasz szintjéből a lösztakaróig könnyen követhető, de nem tartalmaz említésre méltó kövületeket. Ilyenek tehát másfelől kerülhettek a hasadék alsó, ki-

Abb. 5. kép.

szándékos megdolgozás nyomait is magán viseli. Amint mélyebbre jutottunk ebben a laza rétegben, az ősember jelenlétének további fontos bizonyítékára akadtunk. Az „abris“ fenekén települt laza anyag ugyanis 5—6 cm vastagságban vörösbarnára égett, és jóllehet innen csupán egészen apró, elmállott (meg nem határozható) faszéntörmelékkel sikerült gyűjtenünk, semmi kétséget sem szenvedhet, hogy az ősember hajdani tűzhelye előtt álltunk. Emellett szóltak a megpörkölt, feketére égett csontok is. Az 5. kép ezt a kis „abris“-t már teljesen kitakarított állapotában mutatja be, fölötté az előreálló mészkőtetővel.

Állati maradványok közül ezúttal néhány olyant találtunk, amelyek

takarított részébe. A terrazon kelet felé (a 3. képen jobbfelé) menve, feltűnt, hogy a mészkőfal nem folytatódik megszakítás nélkül, hanem — mintegy véletlen folytán — épen a terrasz szintjében laza, agyagos mésziszapréteggel van megszakítva, mely néhány méter hosszúságban követhető. Eltakarítva az ezt borító törmeléket és köveket, kiderült, hogy egy rövidebb hosszanti hasadékkal van dolgunk. Egy nagyobb, lazán beagyazott mészkőtömb kiemelése után úgy találtuk, hogy a szóbanlevő hosszanti repedés abris-szerűen kitágul. A kis üreg kiásása során csakhamar bőségesen kerültek elő a feltört szarvas-, őz-, szarvasmarhastb.-csontok és fogak, valamint néhány medvefog, továbbá számos teknősmaradvány (*Testudo*). Örömmel és meglepetéssel állapíthattuk meg, hogy a csonttöredékek egy része nemcsak mesterséges feltörés, hanem

a faunában eddig nem szerepeltek. Ilyenek: *Myotis Bechsteinii* Leisl., *Ursus arctos* L., *Sicista* sp. indet., *Arvicola* sp. (aff. *Greeni* Hinton), *Rhinoceros* sp. indet. — A csíkos egeret mindössze egy fogatlan állkapocs, az orrszarvút egy fogszilánk képviseli, s a begyűjtött *Arvicola*-maradványok sem elegendők a faj pontos megállapításához. *Myotis Bechsteinii* olyan indifferens denevér, mely semmiesetre sem szól a fauna mérsékelt-meleg erdei jellege ellen. Nagyon fontos ezzel szemben a barnamedve jelenléte, melyet néhány jókarban levő fog képvisel. Ezeket nagyobb nyomaték kedvéért bemutattam Ehrenberg tanárnak, az ismert bécsi medvespecialistának is, aki a fogak arctoid jellegét határozottan felismerte. Nagyon jellemző a barlangi medve, valamint általában minden néven nevezendő „hideg” faunaelem teljes hiánya. Ezzel szemben a gyakori szarvas-, őz-, vaddisznó- és erdei-egérmaradványok, nemkülönben a nagyszámú, jellegzetes erdei csiga mind mérsékelt erdővidék mellett tanúskodnak. A kimutatott délebbi elemek (mindenekelőtt a *Testudo* és a *Celtis*) az egész élettársulásnak valamivel melegebb, mediterrán színezetet adnak. Faunánk teknióséről egyébként meg kell jegyeznünk, hogy az nem — miként Kormos dr. eleinte gondolta — *Testudo graeca*, hanem eddig ismeretlen, új faj: *Testudo süttöensis* (6).¹

A fentiekben röviden vázolt település, valamint a kimutatott állati és növényi maradványok alapján megkísérelhetjük a lelőhely korának a megállapítását.

1926-ban megjelent idevágó tanulmányában (1) Kormos dr. már lezögezte azt az álláspontot, hogy ebben az esetben ópleisztocén, preglaciális állattársasággal van dolgunk. De utalt ott egyben arra is, hogy a Penck-Brückner iskola hívei ezt a faunát bizonyára típusos „meleg interglaciális”-ként fogják értelmezni. Az 1932. évi leletek az általános életképen nemcsak hogy nem változtattak, hanem az első megállapításokat minden tekintetben megerősítették. Kormos dr. legutóbb megjelent egyik értekezésében (7) tüzetesen kifejtette nézetét az u. n. „meleg” interglaciális időszakokról; az abban foglaltak értelmében lelőhelyünk következőképpen jellemezhető:

Az üledék mindenesetre olyan időből származik, amelyet megelőzően — legalább is Magyarország területén — eljegesedés még nem volt. A lelőhely tehát az alpesi glaciálchronologia figyelembevételével bizonyosan Riss-előttinek tekinthető, annál is inkább, mert a régebbi (Günz és Mindel) eljegesedéseknek Magyarországon a legcsekélyebb nyoma sincsen. Minthogy pedig a *Testudo* és *Celtis* kivételével a süttöi élettársaság tisztára negyedidőszaki elemekből áll, az elhatárolás nemcsak fölfelé, hanem lefelé — az idősebb (felsőpliocén jellegű) preglaciális faunákkal szemben is egészen határozott és éles.

Ha viszont figyelembe vesszük az európai moustérien kifejezett gla-

¹ Teljesség kedvéért itt közöljük az eddig talált összes fajok jegyzékét: (Lásd a német szövegben.)

ciális jellegét, meg kell állapítanunk, hogy ebben az esetben idősebb periódusról van szó. Azt hisszük, nem tévedünk nagyot, ha leletünk korát a biológiai-klimatológiai bizonyítékok alapján *chelles*-inek vesszük.

Az 1932. évi ásatások teljesen új és jelentős eredménye: az ősember nyomai ebből a periodusból.

A kis sziklaüreg tűzhelyrétegéről föntebb már megemlékeztünk. Teknősök páncéltöredékein és az ugyancsak említett medvefogakon kívül itt

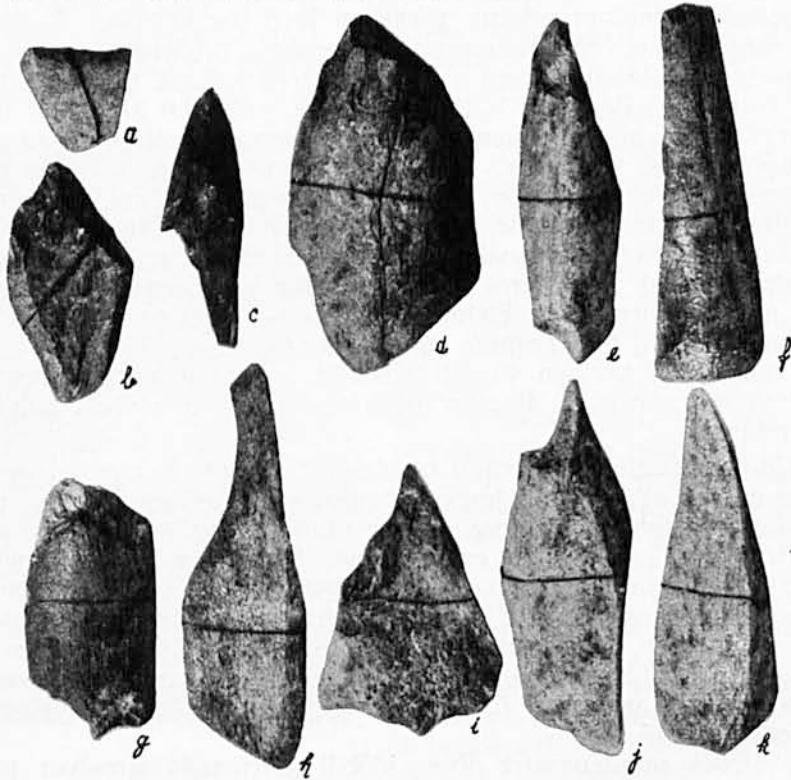

Abb. 6. kép.

főként nagyobb (kérődző állatok) végtagsontszilánkjai fordultak elő. Ezek között vannak olyanok, melyeknek véletlenül adta formája azokat szerzők- vagy fegyverekként való használatra alkalmassá tette. A begyűjtött darabok közül haton (6. kép a-f) a szándékos megdolgozás kétségtelen nyomai láthatók. A g jelű darabon a megmunkálás legalábbis nagyon valószínű; h esetében a használat következtében előállt erős megkopás kétségtelen; végül i-k tipusos, hegyes használati formák retusálás nélkül.

Nem lehetetlen, hogy a süttöi régibb paleolitikor ősembere még nem

tudott kőszerszámokat készíteni, vagy pedig nem talált erre a célra megfelelő nyersanyagot. A rendelkezésünkre álló kevés megdolgozott csontdarab azonban már világosan mutatja a különféle paleolitos szerszám-típusok kialakítását célzó törekvést.

Az eddigi eredmények a további kutatások szempontjából mindenestre biztatók és nem lehetetlen, hogy a süttőkörnyéki kiterjedt édesvízi-mészakőlerakódások hasadékaiban valahol még az olyannyira várt chellesi kőszakócák is napszínre kerülnek.²

Fleissig József és Kormos Tivadar.

---

² A képek magyarázatát és az irodalmat a német szövegben közöljük.